

ФРЕЙМОВА МОДЕЛЬ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ СУПЕРНИЦТВА

Стаття присвячена проблемі визначення та класифікації фреймів у сучасній лінгвістиці, а також побудова концептуальної моделі, яка відбиває прототипову ситуацію суперництва. Сутність суперництва викладена в інтегративній когнітивній моделі, що є об'єднанням предметноцентричного і акціонального фреймів.

Предметом когнітивної лінгвістики є моделювання концептів і встановлення особливостей їх мовної реалізації [1:10; 2:28]. У зв'язку зі складним характером структурної організації концепту, під ним розуміють знання різного рівня абстракції, тобто різні формати знання. Концептом може бути і окреме значення, і ціла концептуальна структура чи, іншими словами, когнітивна модель, яка включає інші концепти і задає інші рівні абстракції [1:3].

Теорія когнітивних моделей, згідно з Дж. Лакоффом, складається з ментальних просторів та когнітивних моделей, які структурують ці простори [3:46]. Ментальний простір – це певна сфера мислення, концепції, яка може охоплювати наше розуміння реальних і гіпотетичних ситуацій, абстрактних категорій. Ментальні простори мають суто когнітивний статус і не існують поза мисленням. Вони структуруються за допомогою різних когнітивних моделей: образно-схематичних, пропозиційних, метафоричних, метонімічних, символічних. Ч.Філлмор називав ментальні простори фреймами. Фреймова семантика як лінгвістична концепція була вперше запропонована Ч.Філлмором у середині 70-х років і була розвитком його теорії відмінкової граматики. Застосовуючи поняття фрейму, Ч.Філлмор спочатку розумів його суто лінгвістично як систему вибору мовних засобів – слів, граматичних правил і мовних категорій, – які асоціюються з прототипічними сценами або типовими ситуаціями. Пізніше поняття фрейму трактується з когнітивної точки зору як особлива уніфікована конструкція знання чи схематизація досвіду. Ще пізніше, Ч.Філлмор визначає фрейми як когнітивні структури, знання яких передбачається концептами, репрезентованими словами [4:54].

У сучасній лінгвістиці фрейм визначається таким чином:

одинак знань, яка організована навколо концепта і містить у собі дані про суттєве, типове і можливе для цього концепта в рамках певної культури [1; 5]; структура даних для представлення стереотипної ситуації [6]; тип когнітивної моделі, що репрезентує знання і думки, пов'язані з конкретними, часто повторюваними ситуаціями, структура знання, що об'єднує численні сфери, які асоціюються з певною лінгвістичною формою [1:56]; когнітивна структура, яка існує в феноменологічному полі людини, базується на ймовірних знаннях про типові ситуації, очікуваннях з приводу якостей і відносин реальних і гіпотетичних об'єктів [7:168].

Фрейм – це модель культурнозумовленого, канонізованого знання, яке є загальним хоча б для частини суспільства [1:63]. Фрейм складається з вершини (теми), слотів або терміналів, які заповнюються пропозиціями. Основною одиницею збереження інформації є пропозиція [8:162; 9:188; 7:163; 10:8]. Фреймова семантика – це засіб когнітивного та семантичного моделювання мови. Він дає можливість моделювати принципи структурування і відображення певної частини людського досвіду, знань у значеннях мовних одиниць, способи активації загальних знань, які забезпечують розуміння в процесі мовної комунікації. При цьому відсутня чітка межа між мовними значеннями і людським досвідом. Фрейми – це блоки знання, які стоять за значеннями слів і забезпечують їх розуміння. Фреймова семантика наголошує на необхідності пов'язування значення слова з фреймом, що лежить в його основі. Тим самим вона допускає можливість того, що комуніканти можуть знати значення слова, яке входить в певну лексичну групу, навіть якщо вони не знають ніяких інших слів із цієї групи або деякі з них. Термін “фрейм” використовується в даному випадку як родове поняття – загальний термін для позначення різних типів структур: фреймів, схем, сценаріїв [10:56; 2:3].

Отже, фрейм – це структурована одиниця знання, в якій виділяються певні компоненти і відношення між ними. Він включає систему оцінок, показники істинної ситуації, культурні, прагматичні, енциклопедичні знання, які фіксуються як у пропозитивній, так і в термінальній частинах, а також концептуальні плани – інструкції для використання фрейму [10:9].

Деякі фрейми є вродженими – природньо та неминуче виникають у процесі когнітивного розвитку кожного індивіда (наприклад, знання характерних рис обличчя людини). Інші фрейми засвоюються із досвіду чи навчання (наприклад, знання артефактів). Виділяють також фрейми, існування яких повністю залежить від пов'язаних з ними мовних виразів (таких, як одиниці виміру: фут, дюйм і т.д., назви місяців). Залежно від виду знання, яке відображається у моделі, розрізняють ситуативні та класифікаційні фрейми. Ситуативні фрейми репрезентують знання немовного, ділового характеру, класифікаційні – відображають принципи організації мовної системи (фрейми класів слів, різних типів текстів і т.д.) [1:64]. Залежно від виду слотів та їх взаємозв'язків С.А. Жаботинська розрізняє п'ять типів фреймових структур:

1. Предметноцентричний фрейм, який складається із системи пропозицій, де до одного й того ж логічного суб'єкта приєднується декілька логічних предикатів; у центрі уваги перебуває сам предмет.
2. Акціональний фрейм, конститuentами якого є декілька предметів, які наділяються семантичними ролями, акцент зміщується на взаємодію одного предмета з іншими.
3. Партонімічний фрейм, предметні сутності якого співвідносяться між собою як ціле і його частина.
4. Гіпотонімічний фрейм, у якому предметні сутності поєднуються родо-видовими відношеннями.
5. Асоціативний фрейм, що ілюструє відношення схожості, яке базується на зближенні концептів у мисленні самого індивіда [11:16; 12].

Фрейм "Rivalry" є ситуативним і засвоюється з досвіду людини.

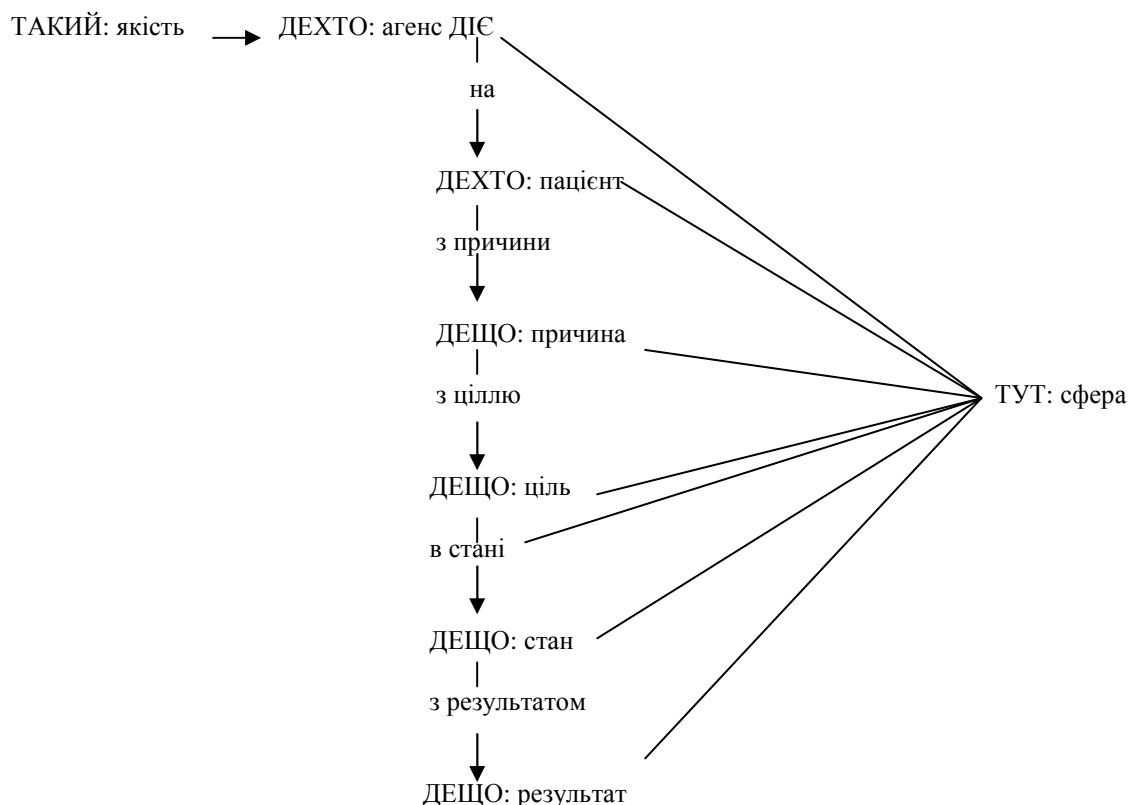

Схема. Концептуальна модель "Суперництво"

Фрейм "Rivalry" є інтегративною концептуальною моделлю – комбінацією предметноцентричного і акціонального фреймів, тому що конститuentами фрейму є декілька предметів, які наділяються семантичними ролями і параметрами. Він складається з дев'яти слотів і відбиває прототипову ситуацію суперництва, структуруючи інформацію про причини, протікання та результати. У перспективі дослідження – заповнення терміналів фрейму лексичними одиницями та аналіз відношень між ними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. – Тамбов: ТГУ, 2000. – 123 с.
2. Попова З.Д., Стернин И.А. Понятие концепт в лингвистических исследованиях. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1999. – 29 с.
3. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 23. – М.: Прогресс, 1988. – С. 12-51.
4. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып.23. – М.: Прогресс, 1988. – С. 52-92.
5. Дейк Т.А. ван. Фреймы знаний и понимания речевых актов // Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989. – С. 12-40.
6. Минский М. Структура для представления знаний // Психология машинного зрения. – М.: Мир, 1978. – С. 249-338.
7. Левицкий А.Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка. – К.: АСА, 1998. – 362 с.
8. Валюкевич Т.В. Лингвистический статус концепта Внешность // Вісник Харківського національного університету. Комунікативні та когнітивні проблеми дискурсу. – № 537. – 2001. – С. 159-165.
9. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: МГУ, 1996. – 245 с.
10. Селиванова Е.А. Теоретические основы когнитивной ономазиологии // Вісник Черкаського університету. – Вип.11. – Черкаси, 1999. – С. 3-12.
11. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов // Вісник Черкаського університету. – Вип. 11. – Черкаси, 1999. – С. 12-25.
12. Жаботинская С.А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования // Лінгвістичні студії. – Черкаси, 1997. – С. 3-11.

Матеріал надійшов до редакції 1.04.2004 р.

Савчук И.И. Фреймовая модель коммуникативной ситуации соперничества.

В центре внимания статьи – проблема определения и классификации фреймов в современной лингвистике, а также построение концептуальной модели, которая отражает стереотипную ситуацию соперничества. Сущность соперничества изложена в интегративной когнитивной модели, которая представляет собой объединение предметноцентричного и акционального фреймов.

Savchuk I.I. The Frame Pattern of the Communicative Situation of Rivalry.

The article focuses upon the problem of definition and classification of frames in modern linguistics. Our interest centres on the construction of the conceptual pattern that reflects the prototypical situation of rivalry. The essence of rivalry is represented in the integrative pattern which presents the combination of the basic object centred and actional frames.